

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ПОДІЙ У СВІТІ

І. Б. Котерлін

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
кафедра соціальних комунікацій та права;
тел. 0502467381; e-mail: koterlin@gmail.com*

У статті розглядаються сучасні тенденції пов'язані зі звууженням інформаційних прав особи. Аналізуються процеси і явища, що провокують умови для зменшення прав. Як приклад, наведено зміни у законодавствах держав, що раніше ставили за мету розвиток демократії і забезпечення прав і свобод людини, а останнім часом встановлюють значний контроль та обмеження в сфері інформаційних відносин.

***Ключеві слова:** інформаційні права, інформаційна безпека, особисті дані, суверенітет, демократія.*

Специфіка інформаційної безпеки людини, на відміну від державної безпеки, полягає в тому, що вона базується, передусім, на чітких та дієвих гарантіях прав і свобод людини в сфері інформації. Слід зазначити, що права на свободу інформації, свободу думки і слова належать до так званих прав «першого покоління» – громадянських та політичних прав, які початково вважалися і вважаються невід'ємною частиною людської особистості. Інформаційна безпека людини є важливим фактором, що визначає не лише умови існування конкретного індивіда, але й таким, що багато в чому визначає долю політичного устрою держави. Адже права і свободи людини в сфері інформації є ключовими інститутами громадянського суспільства, правової, демократичної держави. Реалізація прав на інформацію, свободу слова є найважливішим механізмом захисту прав людини. Важливість права людини на інформацію підкреслюється і у резолюції 59 (1) Генеральної Асамблеї ООН, в якій зазначено, що «свобода інформації є основним правом людини і критерієм усіх інших свобод».

В поняття інформаційні права людини різні дослідники відносять неоднаковий перелік прав. Одні відносять лише право отримувати, використовувати та розповсюджувати інформацію, інші додають також і право на інформаційну приватність та право на честь і гідність, які часто протистоять першому праву. Є такі, що відносять до інформаційних прав людини лише нові права, що вже сформувалися чи лише формуються в умовах інформаційного суспільства, як, наприклад, право на доступ до публічної інформації, право на захист персональних даних,

право на доступ до Інтернету. Для того, щоб зрозуміти сутність інформаційних прав необхідно зазначити, що ключові для інформаційних суспільних відносин права людини, такі як право на вільне поширення поглядів і ідей, свобода слова не є чимось новим. Творці французької Декларації прав людини і громадянина чи американського Білля про права ще у 18 ст. вважали їх одними із найважливіших. Отже, ці права розвивалися і були закріплені задовго до появи інформаційних технологій чи інформаційного суспільства та входять у ядро загальноновизнаних громадянських і політичних прав і свобод.

Інформаційні права людини не є абсолютними (як, наприклад, права, що пов'язані із заборонаю тортур чи рабства) і можуть бути обмежені. Про умови обмеження прав і свобод говориться у ст. 29 Загальної декларації прав людини, ст.12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та інших статтях міжнародних документів з прав людини (у тому числі стосовно конкретних інформаційних прав). Такі обмеження допускаються задля захисту публічних інтересів, а також для забезпечення прав і свобод інших приватних осіб.

Певні аспекти проблематики інформаційних прав особи були присвячені праці українських вчених, зокрема: Арістової І.А., Белякова К.І., Брижка В.М., Ліпкана В.А., Марущака А.І., Новицького А.М., Полетило К.С., Цимбалюка В.С., Швеця М.Я., Кормича Б.А.

Жертвою держав і режимів, які не визнають пріоритетності прав людини, стають насамперед саме інформаційні права. Після їх ліквідації, або значного звуження яких настає черга практично усіх ліберальних свобод. У своєму крайньому варіанті – тоталітаризмі – правлячий режим намагається проникнути у кожен сферу людського життя, знищуючи особистий простір, свободу, індивідуальність, плюралізм та інші значимі для вільної людини цінності.

Ще у 2002 році Слісаренко І.Ю. з осудом писав про можливу підтримку суспільства «педалювання владою необхідності захисту національних інтересів, а потому і контролю діяльності мас-медіа, які часто супроводжуються сентенціями, які не лише не викликають настороги у пересічного громадянина, а й можуть викликати підтримку через уявну «користь» такого контролю заради національних інтересів» [1, с. 2]. Це застереження підтримали українські юристи-науковці, зокрема, професор Б.А. Кормич, який в 2003 в праці «Інформаційна безпека: організаційно правові основи» писав про існуючі в Україні «офіційні» і «напів-офіційні» теорії національної безпеки являють собою не що інше, як інструмент придушення свободи слова і політичної боротьби сил, що перебувають при владі [2, с. 111]. Більшість із зазначених питань тісно пов'язані з проблемою забезпечення державного суверенітету в умовах глобалізації та інформатизації. З одного боку, наявність впливових глобальних наднаціональних та неурядових засобів масової інформації, а

також невідконтрольність Інтернету підриває державний суверенітет, робить владу вразливою, розхитує засади її формування, ставить під загрозу її існування. Це негативно позначається на сфері прав людини, оскільки влада, намагаючись забезпечити функціонування держави, відмовляється від більшості обов'язків щодо їх забезпечення. З іншого боку, намагання окремих режимів «відновити контроль», «забезпечити інформаційний суверенітет», зазвичай є вкрай неефективними, або супроводжуються значними порушеннями прав особи.

Останні 5 років в міжнародному плані стали переломними щодо ставлення та реалізації прав людини і інформаційних прав зокрема. Спостерігається зростання їх обсягу в розвинутих демократичних державах, а в недемократичних і погіршувати. І це з розумінням і без осуду сприймається суспільством та правозахисниками. З чим пов'язана така ситуація? Насамперед, визначальними у зламі розвитку прав людини стали війна в Сирії, масова еміграція біженців у країни Євросоюзу, терористичні акти і, паралельно, військове втручання Росії в Україну, її ж (Росії) спробі впливу на політичну систему світу, у першу чергу за допомогою інформаційних технологій. Зокрема, користуючись свободами демократичних держав було вдало застосовано засоби масової інформації та соціальні мережі з метою поширення неправдивої інформації, що спотворює реальні події і формує бажане для Росії ставлення до цих подій. Ці фактори вимагають «фільтрування» інформації, прискіпливе ставлення з боку органів державної влади до джерел і суб'єктів, що її поширюють, втручання в особисте життя людини з метою виявлення небезпечних осіб, що можуть навіть чисто гіпотетично становити небезпеку, збір особистих даних, нехтування приватними інтересами заради державної безпеки.

Як приклад вищенаведеного, можна згадати доповідь головного юрисконсульта Facebook Коліна Стрета. В компанії з'ясували, що з червня 2015 року по серпень 2017-го з акаунтів, пов'язаних з російською «фабрикою тролів», було опубліковано 80 тисяч постів. У більшості цих постів порушували соціальні та політичні питання, що викликають розбіжності в США. У Facebook підраховали, що ці пости побачили близько 29 мільйонів людей. А в результаті активностей з повідомленнями аудиторія російської політичної реклами збільшилася до 126 мільйонів осіб, що сягає близько 40% населення США [3].

Як протидію цим негативним явищам державний департамент США та Пентагон домовилися про виділення 40 мільйонів доларів на боротьбу з іноземним втручанням напередодні виборів у Конгрес, який відбудеться у листопаді цього року. Нова програма націлена на протидію дезінформації і пропаганді, спрямованої проти Америки та її інтересів, заявив заступник держсекретаря Сполучених Штатів Стів Голдштейн, передає USA Today. Програму запустять із Державного глобаль-

ного центру взаємодії, створеного для боротьби з пропагандою. В її рамках працюватиме Фонд доступу до інформації, на який вже виділили мільйон доларів. Його фінансування, як очікується, зросте до 5 мільйонів доларів. Пізніше він співпрацюватиме з Міністерством оборони США та прийматиме пропозиції щодо своєї діяльності з усієї країни. Ці зусилля докладаються в межах ухваленого у серпні 2017 року закону «Про протидію супротивникам Америки за допомогою санкцій» і задля того, аби завадити спробам Росії вплинути на політику у США, зазначає видання. ФБР створило спеціальне бюро, яке попереджатиме про спроби Росії та інших країн втрутитися в майбутні вибори у США за допомогою кампаній з дезінформації. Пентагон опублікував тендер на розробку програмного забезпечення, яке здатне аналізувати повідомлення в соціальних мережах і визначати сприйнятливність аудиторії до того чи іншого явища, використовувати програми для моніторингу світових соціальних мереж. Крім того, програма покликана аналізувати окремі сегменти аудиторії, вивчати їх мовні обороти, різномайття в граматиці, жаргонні вислови, скорочення, абрєвіатури та піктограми. В завдання програми входить автоматичне розрізнення позитивних, негативних та нейтральних повідомлень. А також визначення того, наскільки конкретна аудиторія піддається впливу [4].

В багатьох країнах запроваджено та виконуються спеціалізовані програми, спрямовані на недопущення поширення у суспільстві екстремістських поглядів, запобігання втягування молоді до участі у терористичних організаціях, застосовуються процедури амністії окремих осіб, які брали участь в терористичній діяльності, та адаптації їх до мирного співіснування. Нещодавно було призначено нового спецпредставника ОБСЄ, який буде опікуватись координацією з обміну набутого досвіду за результатами реалізації таких програм 57 країнами, що входять до цієї організації.

Так, 24.06.2016 р. в ФРН прийнято закон «Про заходи з протидії тероризму», яким передбачається запровадження більш жорстких правил реєстрації власників передплаченого зв'язку; організація автоматизованого обміну даними між національними спецслужбами та правоохоронними органами, а також із спецслужбами іноземних держав; збільшення термінів зберігання відповідної інформації; розширення оперативної складової у діяльності поліції, особливо у контексті протидії нелегальній міграції; зменшення з 16 до 14 років мінімального віку громадян, за якими дозволено здійснювати стеження. Також минулого року внесено зміни до Закону «Про Федеральну розвідувальну службу» (BND), якими розширюються її повноваження. Зокрема, передбачено надання права щодо зняття інформації з телекомунікаційних каналів на території ФРН, у т.ч. й прослуховування громадян країни (до цього BND не мала повноважень здійснювати такі заходи на території країни),

зберігати інформацію про користувачів Інтернету та передавати її до партнерських спецслужб. Водночас, законом передбачено посилення контролю з боку уряду та парламенту за діяльністю спецслужби. Серед інших додаткових заходів, спрямованих на протидію тероризму в Німеччині, також можна виокремити прийняття земельним парламентом Баварії закону, який передбачає посилення контролю з боку спецслужб у сфері зв'язку й обміну інформацією; надання Відомству по захисту конституції необмеженого доступу до баз даних та архівів організацій зв'язку та обміну інформацією, у т.ч. до клієнтської бази за умови отримання відповідного дозволу від комісії, що забезпечує виконання вимог конституції про таємницю листування, пошти та телефонного спілкування. Надається також право на обшуки, спостереження і використання агентів під прикриттям; підвищення спроможностей спецслужб з виявлення та припинення протиправної діяльності у кіберпросторі, особлива увага приділятиметься «даркнету», який активно використовується терористичними угрупованнями; більш ретельна перевірка кандидатів на військову службу до Збройних Сил Німеччини; підвищення ефективності координації діяльності підрозділів спеціального призначення; збільшення кількості особового складу спеціальних служб та поліції на 4600 осіб; розвиток систем відеоспостереження у містах. Також у контексті розвитку системи запобігання терористичним актам в Німеччині заплановано введення нової системи оцінки загроз «Радар», що призначена для посилення моніторингу за потенційними терористами та покращення взаємодії поліцейських служб і судових органів. Це спільна розробка університету Цюріха та Федерального відомства кримінальної поліції. Передбачається, що оцінка потенційних загроз буде здійснюватись системою за шкалою: помірний, помітний (значний) та високий ризик. Також «Радар» допомагатиме правоохоронцям у виявленні осіб, які використовують фальшиві документи.

Після терактів, що сталися у Парижі 13 листопада 2015 року, французькі парламентарі сфокусували свою діяльність на удосконаленні законодавства у сфері протидії тероризму. У квітні 2016 парламентом Франції прийнято закон щодо реформування пенітенціарної системи. Метою цих реформ визначено посилення відповідальності за тероризм та підвищення ефективності боротьби проти нього. Закон, зокрема, передбачає: збільшення термінів покарання за терористичну діяльність (до довічного ув'язнення без права дострокового звільнення); організацію більш суворого режиму виконання покарань; ухвалення норм обтяжуючої обставини, яка передбачає кримінальну відповідальність за скоєння окремих злочинів членами організованих угруповань у зв'язку з терористичними діями; контроль електронної кореспонденції та інше. Парламент також посилив адміністративний контроль над районами проведення антитерористичних операцій та затвердив положення про

створення паризького суду, спеціалізацією якого є боротьба з кіберзлочинністю. Крім того, до Кримінального кодексу внесені нові види злочинів, зокрема, створення сайтів терористичної спрямованості за межами Франції.

7 червня 2016 парламент Угорщини вніс зміни до Конституції та низки законів, що стосуються реагування на терористичні загрози. Конституція відтепер містить положення про можливість оголошення урядом стану терористичної загрози (потребує затвердження парламентом протягом наступних 15 днів). Серед заходів, що можуть запроваджуватись урядом: комендантська година, обмеження на пересування транспортних засобів, заборона на масові заходи, посилення охорони кордону, більш строгий контроль Інтернету і поштового зв'язку. Також надано дозвіл на застосування збройних сил при проведенні антитерористичних операцій. При МВС Угорщини створено Інформаційно-аналітичний центр по боротьбі з тероризмом та злочинністю, основним завданням якого є моніторинг та аналіз даних про загрози національній безпеці.

Як бачимо, більшість демократичних держав встановлюють значний контроль та обмеження в сфері інформаційних відносин. Можна відзначити значний прогрес в можливостях передачі інформації, що надають модерні технічні можливості та соціальні мережі. За п'ять років збільшилися джерела передачі інформації, але концентрація права власності на медіа-компанії та Інтернет-послуги, фейкові викиди в соціальних мережах позбавляють людей правди або формують хибне бачення подій та явищ. Зростає тенденція вимкнення (заборони) соціальних мереж, мобільних мереж. Зростає втручання в приватне життя та розширення масового та довільного спостереження за людьми. Відповідно, можна констатувати про зменшення обсягу прав людини в сучасній державі, ставлення пріоритетом не права та інтереси особи, а інтереси держави, а величезний об'єм конфіденційної інформації, що збирається про особу легально, є неможливо втримати в межах компетентних структур. Вона завжди буде перебувати під загрозою захоплення з метою використання такої інформації в особистих корисливих цілях

Задоволення одного важливого інтересу часто негативно позначається на інших. Система балансів між різноманітними цінностями і інтересами у суспільстві складалася упродовж тривалої еволюції під дією багатьох чинників. Вплив інформаційних технологій і постійне ускладнення суспільних процесів зумовлюють необхідність удосконалення засад, правил і методів балансування інтересів та розширюють коло суб'єктів, які повинні набути компетентності у цій сфері.

Таким чином, аналізуючи проблематику інформаційних прав особи, можна виокремити трансформаційні зміни, що стосуються досягнення певних успіхів в одному, але втрату позицій в іншому.

Історія розвитку інституту прав людини свідчить, що, на жаль, найбільших утисків, порушень та обмежень інформаційні права і свободи людини зазнавали з боку держави та її органів влади оскільки вступали в конфронтацію з інтересами останніх. Як зазначає відомий американський правник Бернард Сіган, який брав участь у розробленні конституцій цілого ряду східноєвропейських країн: «Конституція повинна турбуватися про свободу в заперечувальному розумінні – захисту особи від сили влади» [5, с. 31]. В розвинутому демократичному суспільстві подібні небезпечні тенденції повинні компенсуватися системою розподілу влад з її стримуваннями і противагами, а також обмежуватися громадським контролем, який багато в чому базується саме на реалізації права свободи інформації. Важливість ролі громадськості в забезпеченні конституційних прав і свобод та розбудові державної влади на демократичних засадах підкреслював один з «батьків-засновників» американської нації Бенджамін Франклін ще у 1787 р., коли Конституційні Збори північноамериканських колоній завершили свою роботу. Тоді на запитання: «Так що в нас тепер – республіка чи монархія?», він відповів: «Республіка, якщо ви її збережете» [6, с. 85].

Література

1. Слісаренко І.Ю. Практичне втілення «свободи слова» на пострадянському просторі / І.Ю. Слісаренко // Національний демократичний інститут міжнародних відносин. – К., 2002. – С. 2-3.
2. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: Навч. посібник Б.А. Комич. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/russian/news-41813620>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.usatoday.com/story/news/world/2018/02/26/state-dept-launch-new-effort-counter-russian-election-meddling/371906002/>
5. Сіган Б.Г. Створення конституції для народу чи республіки, що здобули свободу / Бернард Г. Сіган. – К.: Інститут демократії ім. П. Орлика, 1993. – 127с.
6. Ferrand M. The records of the Federal Convention of 1787. – New Hayden & London: Yale Univ. Press, 1966.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Голодом Р. Б.*

**PROBLEMS OF THE INFORMATION RIGHTS
DEVELOPMENT OF A SUBJECT IN CONTEXT
OF THE WORLD'S EVENTS ANALYSIS****I. B. Koterlin**

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska Str., 15;
ph. 0502467381; e-mail: koterlin@gmail.com*

In the article, the modern tendencies in terms of narrowing of the information rights of a subject are considered. The processes and phenomena that provoke the decrease of rights are analyzed. For instance, the changes in the legislation of the countries that previously put forth the purpose of democracy development and enrichment of the rights and freedoms of a human being are provided as an example, in terms of the recent and major control establishment and limitation in the sphere of information relationships.

Key words: *informational rights, information security, personal data, sovereignty, democracy.*